

Fogalmazás

Tartalom

A fogalmazás tanítása	3
Különböző műfajú szövegek készítésének és korrigálásának irányítása	3
Az elbeszélő fogalmazás gyakoroltatása	4
Mit jelent negyedik osztályban az elbeszélő fogalmazás gyakoroltatása?	4
A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód	6
A tanítás normái	6
A hír, a hirdetés és a meghívó szerkesztésének gyakoroltatása	7
A riportírás tanítása	7
Hogyan tanítjuk a riportírást?	7
A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód	9
A riportírás normái	9
A leíró fogalmazás, a jellemzés és a levélírás gyakorlása	9
A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód	10
A könyvismertetés tanítása	11
Tanulásszervezési kérdések	11
Felhasznált irodalom	12

A fogalmazás tanítása

Fogalmazástanításunk a 4. osztályban is bővül néhány elemmel. Új írásbeli szövegműfajként lép be a riportírás és a könyvismertetés tanítása. A szövegtani és nyelvhelyességi ismeretek köre kiegészül a terjengősség javításának tanításával; a tételmondat szövegben elfoglalt helyének tanításával; az 1. és a 2. személy közös ismereteihez alkalmazkodó szövegkorrigálás tanításával; és a határozott, valamint a határozatlan névelő koherenciateremtő szerepének tanításával. A fent újként felsorolt tevékenységek végzése mégsem teljesen ismeretlen a tanulóknak, hiszen már 3. osztályban is végeztek ilyen típusú tréninggyakorlatokat. (Például az elbeszélő fogalmazás előkészítő szakaszában gyakorolták a témához nem tartozó mondatok törlését, s szövegrészleteket is alakítottak úgy, hogy az eseménynél jelen nem lévő is pontosan értse, mi történt.)

Fogalmazástanításunkban továbbra is hangsúlyt fektetünk a 2. személy szempontjából is érthető *szövegszerkesztésre* és a szövegkorrigálás tréningyszerű gyakorlására.

Fogalmazástanítási szemléletmódunk ez évben is változatlan. A fogalmazástanulás folyamatát továbbra is *az előkészítő* szakasz (műfaji, szövegszerkesztési, nyelvhelyességi

szempontból); az önálló fogalmazásírás és az önkorrekción (műfaji, szövegszerkesztési, nyelvhelyességi szempontból) szakaszának megkülönböztetésével látjuk eredményesen megvalósíthatónak. A műfajok gyakoroltatásának tárgyalásánál kiemeljük e folyamat 4. osztályban hangsúlyos pontjait.

4. osztályban továbbra is használjuk és használtatjuk ezeket a *szakszavakat*: alanyváltás, előfeltevés, *koherencia*, *koherens*, részletezés, *szöveg*, tematikus főnév, téma, tételmondat, utaló névmások, vázlat. A szakszavak jelentését a 3. osztályos tanítás programban már kifejtettük. A legfontosabbakat aláhúzással emeltük ki.

A *műfaji meghatározásokat* – elbeszélő fogalmazás, leíró fogalmazás, hirdetés, hír, meghívó, jellemzés, levél – nem ismétljük meg (vö.: *Tanítási program 3. osztály*). Itt csak az újként belépő műfajok, a riport és a könyvismertetés lényegi jegyeit vesszük számba fogalmazástanításunk szempontjából. A *riport* publicisztikai szövegműfaj, definícióját a 3. osztályos programban már megadtuk. Az ott leírtakat a fogalmazástanítás szempontjából egy formai elemmel, a kérdések, a válaszok és az elbeszélő részletek elkülönítésével egészítjük ki.

A *könyvismertetés* a recenziónál (vö.: *Tanítási program 2., 3. osztály*) bővebb terjedelmű ismertető, értékelő, ajánló részekből álló publicisztikai szövegműfaj.

Különböző műfajú szövegek készítésének és korigálásának irányítása

Mielőtt a 4. osztályos tennivalók szempontjából sorra vennénk a már tanult és újonnan belépő írásbeli szövegműfajokat, érdemes eddigi ismereteinket összegezni a szóbeli és írásbeli szöveg jellemzőiről. Ezt azért tesszük, mert minden írásbeli szövegműfaj tanítását szóban készítjük elő, mégsem elégedhetünk meg csupán a szóbeli szöveg pontos leírásával. Ettől még nem lesz az elbeszélésből elbeszélő fogalmazás.

Nézzük, mi a különbség a szóban elhangzó és a leírt szövegek között!

A szakirodalom szerint – és saját gyakorlati tapasztalataink alapján is – a szóbeli szöveg *lazább szerkesztésű*, míg az írásbeli szöveg zártabb szerkezetű, pontosabb, koherensebb. A szóbeli szövegalkotás során gesztussal, mimikával is alátámaszthatjuk, kiegészíthetjük, pontosíthatjuk mondanivalónkat. Sőt, a hallgatóság reakciói, a kommunikációs viszonyok megfigyelése révén a szöveget átszerkeszthetjük, bővíthetjük, rövidíthetjük. Az írásbeli szövegalkotás során nincsen a befogadóval közvetlen kapcsolat, így a fenti lehetőségekkel nem élhetünk. Szóbeli szövegalkotáskor az egyszeri elhangzásból fakadóan szűkebb – de azonnal kihasználható – a szókincsbeli, a kifejezésbeli, a helyesbítési lehetőségek köre. Már ebből a rövid összevetésből is kitűnik e két szövegalkotási típus „mássága”, össze nem moshatósága.

Az elbeszélő fogalmazás gyakoroltatása

A gyakoroltatáshoz felhasználható a *Nyelvtan, szöveg, helyesírás 3–4. Fogalmazás* fejezete; a *Feladatgyűjtemény Fogalmazás* című fejezete.

Megjegyezzük, hogy valamennyi műfaj gyakorlásához a tankönyv és a feladatgyűjtemény használható, ezért a továbbiakban külön nem soroljuk fel ezeket.

Mit jelent negyedik osztályban az elbeszélő fogalmazás gyakoroltatása?

Az elbeszélő fogalmazás tanításának folyamatát 2. és 3. osztályos programunkban már részletesen leírtuk. A *fogalmazást előkészítő szakaszban* bemutattuk azokat a tréninggyakorlatokat, amelyek a tanulók műfaji, szövegszerkesztési és nyelvhelyességi ismereteit bővítik. Az elbeszélő szövegek elemeztetése és a párbeszéd íratása műfaji szempontból készíti elő az önálló fogalmazásírást. Az alany-állítmány egyeztetési hibák javítása, az alanyváltás javítása, vagy a nem megfelelő szavak, szó szerkezetek kicserélése szövegszerkesztési és nyelvhelyességi hibatípusokat mutat be és javíttat ki. Ez azért olyan fontos, hogy a tanulók önálló fogalmazásukban ilyen típusú hibákat már ne vétsenek. *Az önálló fogalmazásírás és az önkorrekciónak* tanulásának eljárásait nem részletezzük újra (vö.: *Tanítási program 3. osztály*). Felsoroljuk viszont azokat a *szövegjavítási képességeket*, amelyeket 4. osztályban továbbfejlesztünk: az időrendnek megfelelő mondatrend megtalálása; a párbeszéd jelölése; a tematikus főnév használata; a névmáshasználat, az alanyváltás javítása; a helyes kötőszóhasználat; a részletezés, a témához nem tartozó mondatok törlése, a nem megfelelő szavak, szókapcsolatok kicserélése.

4. osztályban az elbeszélő fogalmazás tanítása során minél többször biztosítsunk lehetőséget *szabad témaválasztású* fogalmazások írására. Ehhez a gyerekek életében felmerülő eseményeken kívül bármely ismeretterjesztő vagy más műfajú szöveg feldolgozása adhat témát.

Ahhoz, hogy a tanulók biztos szövegalkotókká váljanak, rendkívül fontos saját fogalmazásaik *önkorrekciója*. Egyrészt azért, hogy tudatosodjon bennük, milyen hibatípusokat vétenek a leggyakrabban, másrészt azért, hogy ezek javítási módjaival is tisztában legyenek. A tankönyvben és a feladatgyűjteményben is olyan feladatok találhatóak, amelyek egy-egy típushibát is tartalmaznak. Ezért úgy gondoljuk, hogy nem haszontalan egy valóságos elbeszélő fogalmazás önkorrekciónak menetét bemutatni. A fogalmazást helyesírási szempontból már javítva közöljük.

Az állatkerti séta

1987 szeptember harmadik keddjén elindultunk az állatkertbe. Amint elindultunk, hogy az állatokat megnézzük, találoztunk egy rágógumit árusító bácsival, aki azt mondta nekünk:

– Rágógumit tessék, Pista bácsi nem adja drágán!

A Jakab Éva mindjárt vett harminc forintért. Még tudnám sorolni, ki vett. Én csak tíz forintért vettem.

Elsőnek egy majomfajtát néztünk meg. A fiúk játszottak vele úgy, hogy mutogattak neki ételt, és azt mondta:

– Kérsz, kérsz? A majom bólogatott. Aztán mentünk sorba. A végén mindenki jajgatott, én is mondtam a Hajninak: – Jaj, de fáj a lábam!

A javítás egy lehetséges módját mutatjuk be:

1. Az első szövegjavítási szempontunk legyen a felesleges mondatok törlése.

A javítás így (is) történhet:

a) Bontsd szakaszokra a fogalmazást! Adj címet a részeknek! Pl.:

1. szakasz: Indulás

2. szakasz: A rágógumit árusító bácsi

3. szakasz: A majomketrecnél
4. szakasz: Mit láttunk a majmon kívül?
5. szakasz: Sántikál az egész osztály

(Ha a tanuló nem tudja szakaszokra bontani a fogalmazást, segíthetünk, de a címeket ő fogalmazza meg.)

- b) Keresd meg, melyik szakasz nem kapcsolódik a címhez! Indokold a választásodat!
A 2. szakasz nem tartozik szorosan a témához. *Az állatkerti séta* cím nem fedti a rágógumiárus szavait, de a részletes vásárlási beszámolót sem, bár a tanuló számára fontos eseményt mond el. Ha a tanuló nem tud helyesen válaszolni, megmutathatjuk, melyik rész nem tartozik a témához, de az indoklástól nem tekinthetünk el. A kihagyással az „elindultunk” ismétlődése is eltűnik. Tegyük zárójelbe a felesleges mondatokat!

2. Legyen az egyeztetési hiba kijavítása a következő szempontunk!

- Keresd meg a szövegben előforduló alany-állítmány egyeztetési hibát!

Ha a gyermek nem tudja, miről van szó, mutassunk egy ilyen hibát tartalmazó szövegrészletet mintául! Ha így sem találja meg a hibát, keressünk meg vele a predikatív szószerkezetet. A hiba ebben a szövegrészletben van: „*Elsőnek egy majomfajtát néztünk meg. A fiúk játszottak vele úgy, hogy mutogattak neki ételt, és azt mondta: ...*” A kijavított szövegrészlet: „*... és azt mondták:*”

3. Most vizsgáljuk meg a fogalmazást a 2. személy szempontjából! Elegendő információt tartalmaz-e a szöveg ahhoz, hogy pontosan értsük, mi történt? Nem. Mivel ez elég nehéz szövegjavítási szempont, így segíthetünk: – A 4. és az 5. szakasz nem teljesen érthető. „*Aztán mentünk sorba.*” Részletezd a mondat tartalmát! A részletezés készítse elő az 5. szakaszt is: „*A végén mindenki jajgatott ...*” Mitől jajgatott mindenki? Pótold a hiányzó információkat!

Egy lehetséges javítási mód:

Ezután még megnéztük a zsiráfot, elmentünk az oroszlánok ketrecéhez. Sokáig álldogáltunk az elefántokat nézve, végül elsétáltunk a madárházba és a terráriumba is. A hosszúra nyúlt séta végén mindenki fájlalta a lábát. A fenti javítási mód után információismétlés lesz a szövegben: „A hosszúra nyúlt séta végén mindenki fájlalta a lábát. Én is mondtam a Hajninak: – Jaj, de fáj a lábam!” Ezt az utolsó mondat elhagyásával küszöbölhetjük ki.

Az „*én is mondtam a Hajninak*” részletben a határozott névelőhasználat és a megnevezés helyénvaló, ugyanis a 2. személy egy olyan osztálytárs volt, aki ezen a napon betegség miatt nem volt az állatkertben.

4. Végül két apró csiszolnivaló marad még. Elsőként a „*megnéztünk egy majomfajtát*” szerkezetet kell pontosítani. A javítás lehet: „*megnéztük az orángutánt*” vagy „*megnéztünk egy orángutánt*”.

Mondatrendi finomítás szükséges a „*mutogattak neki ételt*” tagmondatban. A hangsúlyos szó az „*ételt*”, ezért a mondatrend így változik: „*ételt mutogattak neki*”.

A javítás, mint arra már többször is utaltunk, természetesen nem egy alkalommal történik. Az időigényesség és az egyéni instrukciók miatt csak kiscsoportos keretben, 2-3 alkalommal lehet „hibátlanra” javítani egy-egy fogalmazást.

A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód

- ?1 A szöveget nehezen alkotó gyermekekkel írasson a pedagógus közös témáról fogalmazást. Ha szükséges, előtte együtt készítsenek vázlatot. A vázlatban a segítségnyújtás szándéka szerint szerepelhet a tételmondat is. A tanulóknak így a tételmondatok tartalmát kell részletezniük, s a szövegszerkesztés, nyelvhelyesség szabályaihoz alkalmazkodva leírniuk. Ha segítségnyújtásként a fogalmazást szóbeli szövegalkotás előzi meg, akkor az írott és a szóbeli szöveg közti különbségekre hívja fel a pedagógus a gyerekek figyelmét.
- ?2 A sok hibával fogalmazó, de témagazdag gyerekek kapjanak több lehetőséget szabadon választott témájú fogalmazások (aktualitás szerinti) írására is. A fogalmazásokból emelhetők ki az egyénre szabott szövegkorrigálási tréninggyakorlatok.
- ?3 A könnyedén és jól fogalmazó tanulók megírhatják ugyanazt a témát más-más személynek vagy más-más szereplő nézőpontjából. Bővíthetnek hírt elbeszéléssé, írhatnak riport alapján elbeszélő fogalmazást. Pontosítsák saját elbeszélő fogalmazásaikat leíró és jellemző részletekkel. A legrátermettebbeket bevonhatjuk a „tanítói” munkába is: társaik fogalmazásaiból gyűjtsenek ki adott típusú hibákat tartalmazó szövegrészleteket.

A tanítás normái

- 0 A fogalmazásíratást és a szövegkorrigálást is kis csoportban kell végeztetni.
- 1 A javítás ne hosszas magyarázatokkal, hanem mintaadással történjen.
- 2 Minden fogalmazást javítani kell helyesírási szempontból!
- 3 Műfaji, szövegszerkesztési, nyelvhelyességi szempontból csak minden 3-4. fogalmazást kell hibátlanra javíttatni, nem egy, hanem két, három alkalommal. A hibátlan szöveget írják le a tanulók.
- 4 A pedagógus készítse valamennyi tanulót a fogalmazások bekezdésekre tagolására! A fogalmazások rendezett külalakjára is ügyeljen a tanuló!

A hír, a hirdetés és a meghívó szerkesztésének gyakoroltatása

Mindhárom írásbeli szövegműfaj lehetséges tanítási szakaszairól már részletesen szóltunk (vö.: *Tanítási program 2. osztály, Tanítási program 3. osztály*).

Negyedik osztályban is aktuális eseményekhez kapcsolódva gyakorolják a tanulók e szövegműfajok szerkesztését. Nagyobb szerepet kaphat a műfajváltás gyakoroltatása: szerkesszenek hírből hirdetést, meghívót, és fordítva is. Gyakorolják a rövid hírbe foglalt eseményekből elbeszélő fogalmazás, esetleg riport készítését is. Elkészült szövegeiket juttassák el a címzett(ek)hez. Ne feledkezzenek meg a meghívók átadásával kapcsolatos illemszabályok alkalmazásáról sem!

A riportírás tanítása

A riportírás tanítását a 2. és 3. osztályban olvasott riportok műfaji elemzése készítették elő. Az elemzések során a tanulók gyakorolták a riportban megkérdezettek számbavételét, személyes véleményük elmondását, a helyszínek felsorolását. 4. osztályban mindezek írásbeli

szöveggé szerkesztését tanulják meg. A riportírás eredményes megtanításához nem elegendők a tankönyv *Fogalmazás* fejezetének feladatai. Rendkívül fontos az, hogy a tanulók minél több, a napilapokban, folyóiratokban megjelenő riportot olvassanak és elemezzenek műfaji, szövegszerkesztési szempontból.

Hogyan tanítjuk a riportírást?

A riportírás feltétele az elbeszélő fogalmazás írásában való jártasság.

Ezenkívül fontos, hogy a tanulóknak legyenek megfelelő előismereteik a riport témakörén belül, s ebből következően tudjanak a témához tartozó, azt építő kérdéseket megfogalmazni.

A riportírást előkészítő szakasz

Itt nem tárgyaljuk külön azokat a tréninggyakorlatokat, amelyek a szövegszerkesztést és a helyes nyelvhasználatot gyakoroltatják. Ezt már megtettük 2. és 3. osztályos programjainkban. Viszont kiemeljük a 2. személy szempontjának (előfeltevések, részletezés, szóválasztás) figyelembevételét gyakoroltató tréninggyakorlatokat. E szempont érvényesítése a riportkészítés során különösen jól gyakorolható.

Vegyük sorra a műfaji ismeretek megtanítását célzó tréninggyakorlatokat:

1. Megjelent riportok elemeztetése a műfaj szempontjából

E tréninggyakorlat az alábbiak szerint végezhető:

- a) Kerestesse meg a pedagógus a riportter és a riportalany nevét! A szóhasználatból, nyelvi fordulatokból következtessen a riportalany és a riportter közti kapcsolatra. Használja és használtassa a riportter, riportalany megnevezéseket. Következtessenek arra, miért éppen azt a riportalanyt szólaltatták meg!
- b) Ezután kereteztesse be a helyzetleíró, helyzetelemző részleteket, jelöltesse be a kérdéseket és a kérdésekre adott válaszokat is! Figyeltesse meg a kérdés – válasz – összekötő szöveg közti nyomdatechnikai különbséget is.
- c) Tömörítsék a gyermekek a riport témáját egy mondatba, s próbáljanak újabb címvariációkat kitalálni.
- d) A pedagógus kerestessen a szövegből elbeszélő, leíró, jellemző részleteket. Indokoltassa e részletek helyénvalóságát.

2. Adott probléma megoldását segítő kérdések közül a feleslegesek kiemelése, a hiányzó kérdések megfogalmazása.

Ez a tréninggyakorlat-típus a témataratást gyakoroltatja. A témameghatározás után szűkíthető, illetve bővíthető a meglevő kérdések köre.

3. Riporttervek készítése

- a) A tanulók jelöljék meg a riport témáját.
- b) Gyűjtsék össze a témához tartozó kérdéseket. Hívjuk fel a tanulók figyelmét arra, hogy a riportter témán belüli felkészültsége bizonyos illemszabályok betartását is jelenti. A riportter például nem kérdezheti meg egy rangos írótól, költőtől meglelent

kötetei címét. Ezt illik tudnia, ha komolyan felkészült a riportírásra. Nem illik olyan kérdéseket feltenni sem, amelyek zavarba vagy kellemetlen helyzetbe hozzák a riportalanyt. Ez alól csak az oknyomozó riportert kap felmentést.

- c) A kérdésekre adott válaszokat kiegészítő, pontosító részek témáját sűrítsék tételmondatokba.

A pedagógus hívja fel tanítványai figyelmét a riportkészítés során a kérdezős illemszabályainak megtartására is.

4. *A közös témáról készített riportok* íratását valamilyen aktuális, a gyerekek környezetében zajló eseményhez kötve végeztesse a pedagógus. Egy lehetséges témajegyzéket a feladatgyűjteményben is közlünk. A műfaji sajátosságok felidézése után készítsenek közösen riporttervet a már ajánlott módon. A riport „felvétele” után mindenki önállóan írja le – a riportterv alapján – a kérdésekre adott válaszokat az írásbeli szövegszerkesztés szabályaihoz igazodva. A válaszok információértékét figyelembe véve részletezzék a helyzetleíró részek tételmondatait úgy, hogy az adott téma, probléma megoldása is érthető, követhető legyen. Ezután önállóan, előre megadott témabeli, szövegszerkesztési, nyelvhelyességi szempontok alapján javíthatják riportjaikat.

Ismét kiemeljük, hogy a riportok készítése, gyakorlása során kitűnő alkalom nyílik a 2. személy szempontját (előismeretek, előfeltevések, részletezés, szóválasztás) figyelembe vevő írásbeli szövegalkotás, szövegjavítás gyakorlására.

Az önálló riportkészítés és az önállóan készített riportok önkorrekciónak tanítási menete megegyezik az eddig tanult szövegműfajoknál leírtakkal (vö.: *Tanítási program 3. osztály*).

A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód

?4 Az írásbeli szöveget lassan és hibásan alkotó gyerekek a pedagógussal közösen készítsenek riporttervet. Az ő esetükben meglepődhetünk a műfaji jellemzők biztos felismerésével, pontos, udvarias, tématarató kérdések megfogalmazásával.

?5 A könnyen és jól fogalmazó gyermekek kerüljenek minél többször „életszagú” helyzetbe. Például múzeumlátogatás során vagy iskolai rendezvény alkalmából az előzetesen elkészített riportterv alapján készítsenek riportot. Lehetőleg magnetofont is használjanak. Feladatukat nehezíti a szóbeli szöveg átszerkesztése, tömörítése az írott szöveg kötöttebb szabályaihoz. Elkészített riportjaikat tegyék közzé a falújságon vagy az iskolai újságban.

A riportírás normái

5 A riportírás előkészítő szakaszát kösse össze a pedagógus a sajtóhasználat és a szövegfeldolgozás gyakorlásával.

6 A riportírás tanítása is kis csoportokban végezhető eredményesen.

A leíró fogalmazás, a jellemzés és a levélírás gyakorlása

Mindhárom szövegműfaj gyakorlása az előző évben már számbavett műfaji, szövegszerkesztési, nyelvhelyességi ismeretek aktualizálását jelenti a közösen vagy önállóan választott témáról írt fogalmazások során (vö.: *Tanítási program 3. osztály*). Ha szükséges – ezt csak egyéni mérlegelés után dönthetjük el –, továbbra is gyakoroltatjuk a műfaji elemzést, szövegrészletek kiegészítését, befejezését, a terjedős szövegek szűkítését. Valamennyi műfaj gyakoroltatásához hozzátartozik – ismét csak egyéni mérlegelés után – a szövegszerkesztési

tudnivalók, az alanyváltás, az egyeztetési hibák javítása, az utaló névmások, személyragok, határozószavak megkeresése, a tematikus főnevek alkalmazásának gyakorlása, a tételmondatkeresés, a koherenciateremtő határozott névelő pótlása, alkalmazása. Ez évben hangsúlyosabb szerepet kap a 2. személyhez igazodó szövegalkotás, szövegkorrigálás gyakorlása (vö.: *Tanítási program 3. osztály*).

A 3. osztályban megírt akár közös, akár önállóan választott témájú fogalmazásból valószínűleg már kiderült, melyek az egyes gyerekekre jellemző hibatípusok. A pedagógus fontos feladata 4. osztályban, hogy ezeket a típushibákat tudatosítsa a tanulóknban. A hibák kiküszöbölésére egyénre szabott tréninggyakorlatokat végeztesen.

A leíró fogalmazások témaköre 4. osztályban személy- és térleírással bővül. Mindkét leírástípus tanítási menete megegyezik az előző évben elmondottakkal (vö.: *Tanítási program 3. osztály*).

A személyleírás tanításakor arra kell nagyobb figyelmet fordítani, hogy a leírás ne keveredjen a jellemzés műfajával. Bár kétségtelen, hogy személyek külsejéből következtethetünk jellemvonásaikra is, mégsem fogadhatjuk el a műfajok keveredését. Nézzünk erre egy példát: „*Anti hosszúra nyúlt, szőke fiú. Kék szemű, barna hajú. Időnként verekszik, de inkább segítőkész. Legszívesebben farmerben jár, pulóverrel...*” A rövid szövegrészletben leíró és jellemző részek is szerepelnek. Tudjuk, hogy „tisztá” műfajú szövegekkel ritkán találkozhatunk, mégsem engedhető meg a fenti példában leírt, rendszer nélküli keveredés. A jellemző tételmondatot a szöveg egy meghatározott helyén feltétlenül részletezni kell.

A térleírás megtanulásával – legalább a közös témáról készülő leírások során – is próbálkozzék meg minden tanuló. A jól fogalmazó gyermekek a gyakorlás során elbeszélő fogalmazásaikat pontosíthatják ilyen részletekkel.

Nézzük most egy leíró fogalmazás lehetséges javítási menetét!

A papagájom

Zöldessárga a tolla, a farka fekete. A két arcán van egy-egy kék pont. Hosszú a farka. Jól tud repülni. Egy hét alatt megeszik egy egész csomag papagájeledelt. Szoktunk adni neki tojást is, azt jobban szereti, mint a magokat. Körülbelül húsz centi hosszú. A lába két centi hosszú. A fajtája nőtény, de nincs párja. A kalitkájában van csengő, hinta, csőrkoptató és labda.

Ez a fogalmazás tartalmában, részletezettségében elfogadható. Néhány műfaji, szövegszerkesztési hibát azonban találhatunk benne.

1. Elsőként a fogalmazásban szereplő témákat vetessük számba: a papagáj külseje, táplálkozása, „lakóhelye”. E témák köré csoportosítva rendezheti a tanuló az összekeveredett mondatokat. A témák egyben a bekezdésekre tagolást is megadhatják.
2. Egy szerkesztési hiba is található a fogalmazásban. „*A fajtája nőtény, de nincs párja.*” A kötőszóhasználat hibás, mert a két tagmondat témája nem ellentétes egymással. A kötőszó egyszerűen elhagyható.
3. Ugyanebben a mondatban egy szóválasztási hibát is felfedezhetünk. „*A fajtája ...*” A szó jelentésének tisztázása után vagy elhagyható ez a szó, vagy a „*neme*” szóval helyettesíthető.
4. Javíttassuk a szóismétléseket. „*Hosszú a farka ... Körülbelül húsz centi hosszú ... A lába két centi hosszú.*” Ha az első szerkezetben szerepel a „*hosszú*” szó, akkor a javítás módja például az átszerkesztés lehet: „*Nagysága húsz centiméter. A lábai rövidek.*”
5. Végül, bár a birtokos személyragok megteremtik a szövegkoherenciát, néhány esetben nevezünk meg a leírás „tárgyát”. Így még jobban követhető lesz a szöveg.

A kijavított fogalmazás így szólhat:

A papagájom

A papagájom tolla zöldessárga, hosszú farka fekete. A két arcán van egy-egy kék pont. Nagysága húsz centi. A lábai rövidek. Egy hét alatt megeszik egy egész csomag papagájeledelt. Szoktunk adni neki tojást is, azt jobban szereti, mint a magokat. Jól tud repülni. Gabi nőstény, nincs párja. A kalitkájában van csengő, hinta, csörkoptató és labda.

A leíró fogalmazás javítása is kis csoportban, 2-3 alkalommal történhet.

A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód

- ?6 A fogalmazással nehezebben megbirkózó tanulók, amíg a műfaji jellemzőkhöz igazodó szövegalkotást be nem gyakorolták, írjanak gyakran közös témáról „tisztá” műfajú fogalmazásokat (állatleírás, mesehősökről jellemzés stb.). 4. osztályban a legfontosabb követelmény a szövegek koherenciája. Tehát az, hogy a műfaji sajátosságokhoz igazodó szövegek ne legyenek terjengősek, de ne is hiányozzanak belőlük a lényeges információk. Ezt a teljesítményt a közös témáról írt, tehát jól előkészített fogalmazások esetében minden tanulótól elvárhatjuk.
- ?7 A jól fogalmazó gyermekek az önálló témaválasztású fogalmazásíráson túl kapjanak minél több alkalmat megadott műfajú szövegek leíró, jellemző, elbeszélő részlettel való pontosítására.

A könyvismertetés tanítása

Ezzel a publicisztikai szövegműfajjal nem először találkoznak a gyerekek. Már 2. osztálytól kezdve találkozhatnak könyvismertetésekkel olvasókönyvekben. Ezért az előző évek tanítási programjai is foglalkoznak e szövegműfaj tanításával (vö.: *Tanítási program 2. osztály, Tanítási program 3. osztály*). Szóban többször is sor kerül a könyvismertetésre. 4. osztályban az írásbeli könyvismertetést tanulják meg a gyerekek.

A tanítás feltétele: a tanulók szóban tudjanak könyvismertetést mondani, tehát ismerjék egy könyv könyvészeti adatait s témáját is (a témát a könyv „fülszövege” viszonylag pontosan leírja).

A könyvismertetés írásának *előkészítő szakaszában* a műfaji jellemzők ismételt rögzítése történik. A pedagógus e szövegműfaj tanításához mindig használja fel az aktuálisan megjelent könyvismertetéseket (például: *Könyvvilág*). Ezután a szövegszerkesztés és nyelvhelyesség szabályait figyelembe véve már *önálló* könyvismertetést is írhatnak a tanulók. E műfaj gyakorlását segítheti, ha a pedagógus a gyerekek által olvasott könyvekről készített könyvismertetést, s ezzel inspirálja a többi gyereket az olvasásra.

A szövegtömörítés tanítására a 3. osztályban leírt tudnivalók érvényesek (vö.: *Tanítási program 3. osztály*).

A táviratírás menetét már részletesen tárgyalta a 3. osztályos *Tanítási program* illemmel foglalkozó fejezete. Az ott leírtak továbbra is érvényesek.

Az írott szöveg jegyzetelésének tanítását 1. osztálytól kezdődően az önálló szövegfeldolgozás tanítása készítette elő. A jó tempóban, fejlett olvasástechnikával olvasó gyermekek 3. osztályban már készítettek jegyzeteket. Ez évben minden tanuló megpróbálkozik jegyzetkészítéssel. A jegyzetírás tanításának menete megegyezik a 2.

osztályos programban leírtakkal. A szöveg és az egyes szakaszok témájának leírása után az egyes szakaszokhoz tartozó adatokat keresik meg a tanulók. A lényegkiemelés után felvázolják a szövegben található felosztásokat, csoportosításokat (vö.: *Tanítási program 2. osztály*). A szóban elhangzó szöveg jegyzetelése is hasonló technikával történhet. A feladat azonban – az egyszeri elhangzástól adódóan – sokkal nehezebb. A 4. osztály végére a jó képességű tanulók jól tagolt szövegek esetében az ilyen típusú tevékenységet is gyakorolhatják.

Tanulásszervezési kérdések

A 3. osztályos fogalmazástanítás tanulásszervezési kérdései ez évben is érvényesek (vö.: *Tanítási program 3. osztály*).

4. osztályban is fontos szerepet szánunk a *tréninggyakorlatoknak*. A tanulók fogalmazásaiból kiemelt szövegrészek segítségével tudatosíthatjuk az egyéni hibatípusokat, s gyakoroltathatjuk azok kijavítási módjait is. Ismét megerősítjük, hogy a tényleges fogalmazásírást a közösen és szabadon választott témájú szövegek íratása jelenti. Ez évben minél több, aktuális eseményhez kapcsolódó lehetőséget biztosítunk a szabadon választott témájú fogalmazásírással. Eredményesen gyakoroltathatjuk elbeszélő szövegek leíró, jellemző résszel való pontosítását és a műfajváltást is.

A műfaji ismereteket az előkészítő tréninggyakorlatok végeztetése után foglalhatjuk össze. Ellenőrzésüket – csakúgy, mint 3. osztályban – feladatlappal oldhatjuk meg. A fogalmazások értékelésére azután kerülhet sor, miután a tanulók műfaji, nyelvhelyességi, szövegszerkesztési szempontból – akár több nekifutásra is – javították saját fogalmazásukat.

Eredményesebbé teheti fogalmazástanításunkat, ha a műfaji ismeretek megtanításához, rögzítéséhez, ellenőrzéséhez felhasználjuk a folyóiratokban, napilapokban megjelenő elbeszélő, leíró, jellemző szövegrészeket, riportokat stb. Eredményes fogalmazástanítást továbbra is csak *kis csoportban* – 6–8 fővel – lehet jó eredménnyel végezni.

Felhasznált irodalom

- NAGY Ferenc: *Bevezetés a magyar nyelv szövegtanába*. Egyetemi jegyzet. Tankönyvkiadó, Budapest, 1980
- KIEFER Ferenc: *Az előfeltevések elmélete*. Budapest, 1983. Akadémia Kiadó, 258. p.
- HOFFMANN Ottó: *Mondatszerkesztés, szövegalkotás. Gyakorlatok a kifejezőképesség fejlesztésére az általános iskola felső tagozatában*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1978
- HOFFMANN Ottó: *Útkeresés a fogalmazástanításban*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1983
- KUNOSS Judit: *Fogalmazástanítás az alsó tagozatban*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1983
- Nyelvészet és tömegkommunikáció. I., II.* Membrán könyvek, Budapest, 1985